

Historikere forsøger gerne at leve sig ind i fortidige menneskers særlige måder at forstå sig selv og deres samtid på. På den måde kan man måske forstå deres handlinger og de særlige samfundsvilkår, som de levede under. Begrebshistorikere opfatter begrebs betydning på et bestemt tidspunkt som resultatet af samtidige menneskers *erfaringer* (figur 2).

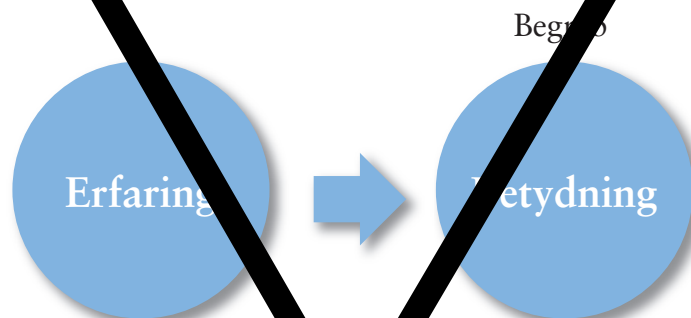

Fig. 2: *Erfaring og betydning*

Det kan virke meget abstrakt, men vi skal se eksempler på det i afdækningen af demokratibegrebets historie. Fokus retter vi på de to helt afgørende historiske perioder: antikken og oplysningstiden, og så trækker vi lige helt frem til nutid.

Ord og begreber formidles ganske vist af konkrete individer, men deres tanker og handlinger opstår ikke i et tomrum. Vi tænker med de ord og erfaringer, der er til rådighed i den tid, vi lever i. Vil vi forstå begrebs betydning, må vi derfor undersøge den historiske sammenhæng, som begreberne bruges i. Det vil sige de politiske, sociale, økonomiske og kulturelle vilkår, som de historiske aktører taler og skriver under og skriver sig ind i.⁵

⁵ Se mere om begrebshistorie i Anders Hassing: *Introduktion til begrebshistorie*, <http://www.emu.dk/gym/fag/hi/inspiration/begrebshielelev.pdf>

ATHEN: DEMOKRATIET BLIVER TIL

I ordbøger kan vi læse, at ordet „demokrati“ er sammensat af de to oldgræske betegnelser *demos*, folk, og *kratos*, styre. Demokrati betyder kort sagt „folkestyre“. Men hvem er „folket“? Og hvordan „styres“? Det kan der, som vi skal se, være vidt forskellige bud på. Det første finder vi i antikken.

At interessere sig for den antikke verdens sprog giver god mening af flere årsager. Dels er vi sprogligt forbundne med oldtiden, idet store dele af vores moderne politiske begrebsapparat stammer fra Middelhavsverdenen for over 2500 år siden. Selve ordet „politik“ kommer af *polis*, bystaten, det vil sige de ca. 1.500 små byer med opland, som udgjorde oldtidens grundlæggende samfundsenheder. Begrebet „økonomi“ stammer på samme måde fra det oldgræske *oikos*, husholdning, der betegnede oldtidens familieenhed, som blandt andet inkluderede slaver. Dels spillede talekunsten – det politiske sprog – en hovedrolle i antikkens Athen, hvor evnen til at kunne overbevise sine tilhørere udviklede sig til den helt afgørende forudsætning for at kunne opnå politisk magt og indflydelse.

*Kort over antikkens Grækenland med de vigtigste bystater.
© The United States Military Academy, Department of History.*

Den antikke verden

Begrebet demokrati opstod i en verden, der på de fleste områder ville forekomme fremmedartet for en nutidig besøgende. Det var en verden, hvor livet sammenlignet med en moderne europæisk standard ofte kunne være ubehageligt, nøjsomt og kort. Som i andre førmoderne landbrugssamfund var gennemsnitslevealderen

omkring 35 år, og foruden naturens luner blev menneskene jævnligt udsat for overgreb og væbnede konflikter.

Athen var den største af bystaterne og førte sammen med den anden store bystat, Sparta, an i krigene mod det østlige Perserrige. Kernen i bystaternes hære var fodfolk, der kunne betale deres egen rustning, det vil sige folk fra middelklassen. Deres militære betydning førte efterhånden til, at magten flyttede fra overklassen til middelklassens folkeforsamlinger, som mange steder fik den reelle politiske magt. I Athen skete det ved en demokratisk revolution i år 507 f.Kr.

Demokrati ifølge Perikles

Hvad betød demokrati for atenerne? For det første var det ifølge deres erfaring garanten for bystatens og familiernes overlevelse. Det var nemlig demokratiets kernetropper, den brede skare af fodfolk og flådesoldater, der havde besejret de persiske invasionsstyrker, og som fortsat var i frontlinjen mod bystatens fjender. En af de mest betydningsfulde atenerne, generalen Perikles (ca. 495-429 f.Kr.), beskrev i år 430 f.Kr. demokratiet på denne måde:

„Den statsform vi har er ikke en efterligning af vore naboers love; nej vor statsform er snarere selv et eksempel for andre end andres for os. Dens navn er demokrati, fordi styret ikke er samlet hos nogle få, men hos flertallet.“⁶

Perikles' anledning til at prise demokratiet var karakteristisk nok en tale ved årets statsbegravelse af soldater, der var faldet i en krig, der nu var brudt ud mod det ikke-demokratiske Sparta. Selvom spartanerne fra barnsben blev underkastet en streng militærdragelse, var de frie athenske borgere ifølge Perikles mindst lige så duelige i kamp. I sin tale understregede han det athenske demo-

⁶ „Perikles' gravtale“, i: Mogens Herman Hansen: *Kilder til demokratiet i Athen*, København 2007, s. 79.

kratis fortræffeligheder, hvor alle var lige for loven, deltagelse i det politiske liv var åbent for alle uanset formue og anseelse, og athenerne var frisindede i deres omgang med hinanden. Det lyder måske som en regeringsform meget lig vores egen, men det var det ikke.

Direkte styre og lodtrækning

I det athenske demokrati var både *demos* og *kratos* anderledes end i vores politiske system. Politisk deltagelse var eksklusivt begrænset til *borgerne*, og borgere kunne alene være voksne, indfødte mænd. Borgerne var hver især herrer over deres egen *oikos*, husholdning, og disse husfædre havde til gengæld mulighed for direkte indflydelse på alle bystatens forhold uanset formue og socialklasse. Under Perikles' lederskab vedtoges en serie af love, som skabte det mest direkte demokratiske styre, verden nogensinde havde set, og måske har set siden. Den absolutte magt til at lovgive, til at udøve magten og til at dømme lå hos *folkeforsamlingen* og *folkedomstolene*, hvor borgerne traf alle beslutninger ved afstemninger med simpelt flertal. De fleste offentlige embeder blev besat ved *lodtrækning*, som athenerne anså for den mest retfærdige fremgangsmåde. Nogle ganske få poster, som åbenlyst krævede særlige forudsætninger (hærlighed og ansvar for vandforsyningen for eksempel), var der valg til, men de blev kun besat for et år ad gangen, så folket havde tæt kontrol med de bemyndigede.

Politik var for de athenske borgere måske *den* helt afgørende aktivitet i livet. En borger, der ikke deltog aktivt, blev ikke alene regnet for uengageret, men for decideret unyttig. Man regner med, at 5.000-6.000 af de ca. 30.-60.000 stemmeberettigede borgere mødte frem på folkeforsamlingen, hvor de tog stilling til alle væsentlige spørgsmål, inklusive afstemninger om krig og fred. Man

*Marmorbuste af Perikles. Romersk kopi efter græsk original.
Foto: Marie-Lan Nguyen.*

deltog i retssager som nævninge, der var særdeles ansvarsfulde poster, idet det athenske retssystem hverken havde advokater eller dommere. Ganske mange må have prøvet at være embedsmænd på grund af lodtrækningsprincippet, så det var med andre ord et politisk mobiliseret *demos*, der havde magten i Athen.

Ostrakon

Athenerne var intenst optaget af at forhindre kup og magtmisbrug (som der var gentagne eksempler på) og vedtog derfor loven om *ostrakisme*. Med navnene på statens fjender ridset i potteskår (gr.: *ostrakon*) kunne folkeforsamlingen herefter stemme om at sende potentielle tyranner i 10 års landflygtighed.

Demokrati som folkeafstemning. Med navne ridset i potteskår kunne athenerne stemme om at sende en potentiel tyrant i landflygtighed. Her politiker og generalen Themistokles.

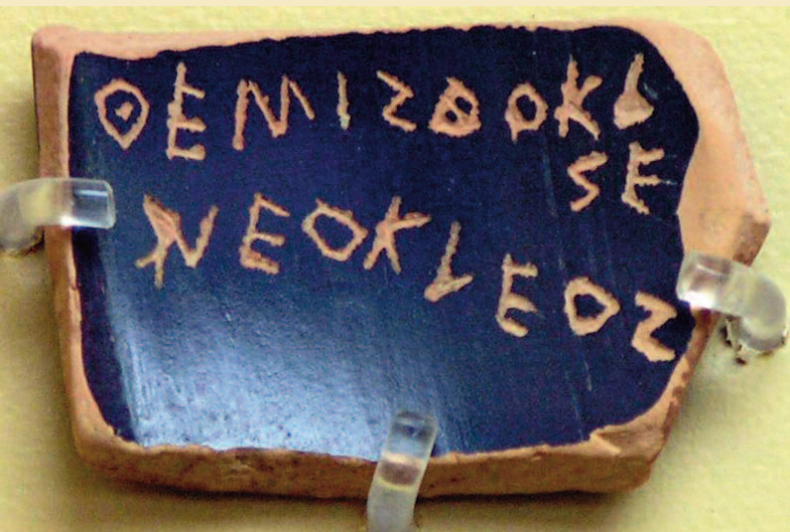
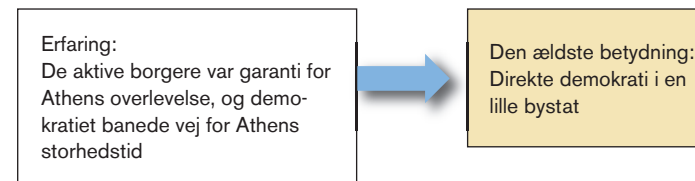

Fig. 3: Demokratibegrebets betydningslag:

Stormagten Athen

Athens historie er ikke bare historien om udviklingen af et demokrati, men også om udviklingen af et imperium. Under perserkrigene i 400-tallet f.Kr. havde Athen og Sparta dannet et forbund med mange af de andre græske bystater. Da krigen opvarte, spaltedes forbundet i to. Athen blev reelt en dominerende stat i et imperium. I det athenske imperium blev demokratiet som styreform udbredt til alle forbundets medlemmer, som ofte betalte beskyttelsesafgifter til Athen. Sparta, der blev ledet af en lille militær overklasse – et *oligarki* (mændsvalg) – blev på samme måde leder i et forbund af bystater. Rivningen mellem de to blev på den måde en egentlig politisk konflikt mellem demokrati og oligarki. Konflikten, der førte til *Den Peloponnesiske Krig*, endte med Athens nederlag. Den medførte også demokratiets storhedstid.

Kritik af det athenske demokrati

Foruden græske levn som bevarede potteskår og ostrakismen er vores viden om det athenske demokrati – eftertiden er erfaring, kan man sige – frem for alt overleveret af demokratiets kritikere. Kvinder, slaver, mænd under 20 år og udlændinge var udelukket fra det politiske liv. Det samme gjaldt i øvrigt også i alle andre af datidens samfund (for kvindernes vedkommende gjaldt det på verdensplan helt frem til det 20. århundrede). Det var da heller ikke det, der bekymrede demokratiets kritikere i samtiden. Især